
VII. — DE VLAAMSCHE VISSCHERSBEVOLKING.

1. Optelling der grondgegevens.

Sedert 1905, heeft de Regeering, n.l. het Belgisch Arbeidsambt, een Onderzoek over den toestand der zeevisscherij ingesteld.

Bij dit onderzoek behoort ook, om aan de enquête een vasten statistischen grond te verzekeren, eene optelling der zeevisscherij, d. i. eene statistische opname der visschers-bedrijven en eene optelling der visschers.

Als ambtenaar der Arbeidsstatistiek werd mij de taak opgedragen deze optelling te ontwerpen en te leiden en er de uitslagen van te ontleden en te boek te stellen. (1)

Uit deze gegevens zal ik hier een en ander mededeelen, o. m. wat betreft de demographische bijzonderheden die onze visschersbevolking kenschetsen en haar aldus van de overige Vlaamsche bevolking onderscheiden.

Veel van wat hier volgt staat min of meer bekend bij diegenen die regelmatig onze zeekust bezoeken, vooral tusschen Nieuwpoort en de Fransche grens, veel wordt er ook « vermoed »; maar wie eenigszins met de statistische methode vertrouwd is, weet hoe dikwijls en in welke mate dergelijk vermoeden van de werkelijkheid afwijkt, al ware het maar enkel omdat de mensch steeds geneigd is eenige hem bekende gevallen tot algemeenen regel, haast tot « wet » te verheffen.

De statistiek is ook meer methode, dan op zichzelf staande wetenschap, methode die aanwending vindt in alle wetenschappen waar men door onbetwistbare cijfers een of meer verschijnsels wil vaststellen. Nu, de werkelijkheid kan alleen juist gewikt en gewogen worden door een met

(1) Zie voor meerdere inlichtingen: *Enquête sur la Pêche maritime en Belgique. Introduction. Recensement de la Pêche maritime.*

In deze uitgave van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid, zal men vele bijzonderheden en al de tabellen vinden die hier achterwege moesten blijven.

zorg doorgevoerde optelling, gevolgd door een zorgvuldige herziening der opgetelde eenheden.

De voornoemde statistiek heeft dus één groep der Belgische bevolking bestudeerd: men zou evengoed een andere lokaal gegroepeerde massa kunnen bestudeeren, zooals de textielbewerker van Gent of de arbeiders van een kolenmijnbekken.

Over de gevolgde methode der optelling hoef ik hier niet in bijzonderheden te treden. Voor de optelling werd een dubbel optelblad gebruikt: aan de eene zijde werden al de inlichtingen betreffende het huisgezin opgeteekend, aan de andere zijde allerlei bijzonderheden over de loopbaan van den visscher, of de visschers, van het huisgezin. Van methodologisch standpunt valt op te merken dat men zich niet beperkte tot statistische gegevens (zooals het met een tienjaarlijksche optelling b.v. geschiedt) maar ook dynamistische gegevens verzamelde: zoo vroeg men niet enkel het aantal kinderen in het gezin op het oogenblik der optelling; maar de kinderen die gestorven of van huis waren (gehuwd, in dienst, enz.) werden in bijzondere vakjes vermeld. Anderzijds werden zekere vragen gesteld nopens het bedrijf van vader en grootvader, enz.

Vooraleer over te gaan tot het eigenlijke onderwerp, blijkt het wel noodig enkele algemeene trekken der visschersbevolking op te teekenen.

2. Aardrijkskundige verspreiding der visschers.

De 2.336 opgetelde visschers zijn gevestigd in elf gemeenten:

Visschers	van het geheel.
281 wonen te Adinkerke (De Panne)	of 16.31 t.h.
242 » Blankenberghe	» 10.36 »
130 » Coxyde	» 5.57 »
249 » Heyst	» 10.66 »
34 » Nieuwpoort	» 1.45 »
218 » Oostduinkerke	» 9.33 »
1070 » Oostende	» 45.81 »
12 » andere gemeenten (1)	» 0.51 »

(1) 7 te Breedene, 2 te Clemskerke, 2 te Lombardzijde en één te Middelkerke.

Men kan dus drie groepen onderscheiden :

De Panne, Coxyde, Oostduinkerke, Nieuwpoort of de westkust tot aan de Fransche grens, die 32.66 t. h. der visschers bedraagt; dan de groep Heyst-Blankenberghe, 21.02 t. h., en tusschen beide Oostende, met 45.81 t. h., of ongeveer de helft der visschers.

Maar de gemeenten, door visschers bewoond, zijn niet uitsluitend visschersdorpen zooals het in andere landen wel het geval is. Men vindt er ook handels-, kleine nijverheids- en landbouwbedrijven.

Ziehier dienaangaande eenige cijfers (bij de visschers is hun gezin medegerekend) :

Gemeenten	Aantal gezinnen	Aantal personen in deze gezinnen	Aantal inwoners per gemeente op 31 Decem- ber 1905	Verhouding der visschersge- zinnen tot de gansche bevolking
Adinkerke . . .	256	1363	3.790	35.96 %
Blankenberghe .	175	770	6.088	12.65 %
Coxyde	88	528	1.474	35.82 %
Heyst	145	859	4.361	19.70 %
Nieuwpoort . .	28	130	3.891	3.34 %
Oostduinkerke .	174	881	2.537	34.59 %
Oostende . . .	782	3934	41.698	9.43 %
Andere gemeenten	10	56	—	—
Totaal.	1648	8521	—	—

In drie gemeenten dus, Adinkerke, Coxyde en Oostduinkerke, maakt de visschersbevolking één derde uit der gansche bevolking, in Heyst één vijfde en in Blankenberghe

en Oostende is het aandeel der visschers met hun gezin ongeveer één tiende der stedelijke bevolking.

3. Samenstelling der visschersgezinnen.

Alhoewel in dit hoofdstuk noch over den economischen toestand der zeevisscherij (1), noch over loon, noch over de sociale positie der visschers wordt gehandeld, achten wij het noodig eenige woorden over de samenstelling der gezinnen te zeggen. Men verstaat hier door gezin de vereeniging der personen door rechtstreeksche bloedverwantschap verbonden, die onder hetzelfde dak leven. Personen vreemd aan het gezin zoowel als zijverwanten worden daarin niet begrepen. Het gezin bestaat dus hoofdzakelijk uit vader, moeder en kinderen, soms ook uit kleinkinderen.

De gezinnen worden in drie soorten verdeeld: 1° diegene waarvan het hoofd visscher is; 2° diegene waarvan het overleden hoofd visscher was; 3° de gezinnen waarvan het hoofd het visschersberoep niet uitoefent, maar waar men visschers (kinderen) aantreft. Eindelijk zijn er nog visschers die met broeders en zusters, of die alleen (bij vreemden) wonen.

De gezinnen waar men personen (vaders, broeders, zonen), die het visschersberoep (als baas, matroos, jongen of lavertje) uitoefenen aantreft, waren ten getale van 1.648. Maar de gezinnen waar het hoofd visscher is, zijn op verre na het talrijkst: 1.429 gezinnen of 86.71 t. h. waren in dat geval. Dit bevestigt eens te meer hoe sterk in dit zeebedrijf de beroepstraditie is.

De alleenwonende visschers, of die in een hun vreemd gezin leven zijn weinig talrijk: men heeft er 74 op de 2.336 visschers opgeteld, de meeste te Oostende (54). Dit bewijst hoe zeer het familieleven onder de visschers ontwikkeld is.

(1) Daarvoor is ook in deze studie alle onderscheid tusschen *visschersbazen* (eigenaars of niet eigenaars van hun vaartuig), *matrozen* of *gewone visschers* en *jongens*, evenals tusschen *stuurlieden*, *werktuigkundigen* en *matrozen* (als het stoomschepen geldt) weggewallen. Allen werden zonder onderscheid van economische bedrijvigheid gerekend als *visschers*.

Het gezamenlijk aantal personen, in de gezinnen opgeteld, wordt aldus verdeeld :

	Aantal der familieleden	Visschers in deze gezinnen
Gezinnen waar de vader visscher is	7.491	1.977
Gezinnen waar de overleden vader visscher was	282	92
Gezinnen waar de vader geen vis- scher is	702	170
Huishoudens (broeders en zusters) waar visschers zijn.	46	23
Alleen wonende visschers	—.—	74
	8.521	2.336

Men mag dus zeggen dat het aantal personen die geheel of gedeeltelijk hun bestaan vinden in de visscherij over de 8.595 (8.521 + 74) beloopt, waaronder 2.336 visschers.

Het bovengemeld getal van 8.521 personen, die de visschersgezinnen uitmaken, bedraagt :

Mannen boven de 16 jaar	2.378, of 27.91 t. h.
Vrouwen boven de 16 jaar	2.104, of 24.69 t. h.
Kinderen beneden de 16 jaar	4.039, of 47.40 t. h.

Onder de 4.039 jongens en meisjes beneden de 16 jaar, zijn er 3.167 die minder dan 12 jaar tellen. Deze overheersing van het kinderlijk element is het gevolg van het hooge geboortecijfer, waarover verder meer.

Hoeveel personen in deze gezinnen oefenen nu een winstgevend bedrijf uit? Dit toont de volgende tabel :

GEMEENTEN	Aantal opgetelde gezinnen	Gezamenlijk aantal personen in de gezinnen	Aantal visschers in deze gezinnen	Aantal personen die een winst- gevend bedrijf uitoefenen (daarin begrepen de getallen van kol 4)			
				minder dan 16 jaar oud	meer dan 16 jaar oud		Totaal
					m. 6	v. 7	
1	2	3	4	5	6	7	8
Adinkerke	246	1363	379	51	368	79	498
Blankenberghe . .	175	770	236	11	256	23	290
Coxyde	88	528	129	19	134	36	189
Heyst	145	859	240	33	250	21	304
Nieuwpoort . . .	28	130	32	3	35	2	40
Oostduinkerke . .	174	881	218	36	228	38	302
Oostende	782	3934	1016	130	1026	90	1246
Andere gemeenten	10	56	12	—	14	—	14
Totaal.	1648	8521	2262	283	2311	289	2883

Maar onder de winstgevende bedrijven is de visscherij overwegend. Inderdaad, als men voor elke gemeente het aantal personen die een winstgevend bedrijf uitoefenen, afzonderlijk neemt, dan bekomt men den volgende uitslag :

GEMEENTEN	Aantal personen die winstgevende bedrijven uitoefenen.	Aantal visschers onder deze personen
Adinkerke.	498	379 of 76,11 t. h.
Blankenberghe	290	236 » 81,38 »
Coxyde.	189	129 » 68,26 »
Heyst	304	240 » 78,95 »
Nieuwpoort	40	32 » 80,00 »
Oostduinkerke	302	218 » 72,19 »
Oostende	1246	1016 » 81,54 »
Andere gemeenten . .	14	12 » 85,72 »

Uit deze cijfers blijkt dat de opgetelde gezinnen schier uitsluitend hun bestaan vinden in de opbrengst der visscherij.

Het cijfer is het kleinst te Coxyde, Oostduinkerke en Adinkerke (De Panne), dit is in gemeenten waar de landbouw bij de visscherij dikwijls een nevenberoep uitmaakt, en niet in plaatsen zooals Blankenberghe en Oostende, waar het meer ontwikkeld economisch leven meer gelegenheden zou moeten aanbieden tot het kiezen van een ander beroep dan de visscherij.

Deze optelling leert ons verder dat de moeders gewoonlijk geen winstgevend beroep uitoefenen; zij doen enkel hun huiswerk: op 1.394 gezinnen, waar men de aanwezigheid der moeder vaststelt, vindt men er 1.266, hetzij 90.82 t. h., die in dat geval verkeerren.

Enkel in de 73 gezinnen waar de overleden vader vischer was, is dat anders: daar vindt men 22 gezinnen, of 30.14 t. h., waar de moeder een beroep uitoefent. Op de 282 personen, die deze gezinnen uitmaken, zijn er 134 of 47.52 t. h. die een winstgevend beroep uitoefenen; schier al de jongens oud genoeg om iets te verdienen zijn vis-

schers: op de 98 jongens boven de 16 jaar zijn er 85 in dat geval, en op de 18 jongens van 12 tot 16 jaar, 7 insgelijks reeds op zee. In dergelijke gevallen zal voortaan het liefdadig werk der « Ibis », door toedoen van Prins Albrecht gesticht, helpend kunnen optreden.

4. Geboorteplaats der visschers.

De verplaatsing der werklieden van het eene oord naar het andere, is bij de economisten, ook in België, een welgekend feit. Het is vooral in het overbevolkte Vlaanderen een met cijfers vastgesteld verschijnsel. (1)

Bij de visschers treft men niets dergelijks aan; terwijl in Duitschland, een groot gedeelte der matrozen in visscherij en scheepvaart bedrijvig, van het platteland afkomstig zijn, behooren schier al onze visschers tot de zeekust; zoo vindt men op de 2.336 visschers, 2.029 die in de gemeente geboren zijn waar zij wonen. Voegt men daarbij de 216 visschers in een andere visschersgemeente of in een naburige gemeente geboren, dan kan men vaststellen dat 2.245 visschers op 2.336 afkomstig zijn van de zeekust. Voor Oostende zijn de cijfers vooral beteekenisvol: 907 visschers op de 1.070 die aldaar wonen zijn in de stad geboren. Ondanks al de wisselvalligheden, die de ontwikkeling dier weelderige badstad kenschetsen, is het nog de oorspronkelijke bevolking waar schier uitsluitend de visscherij haar bemanning vindt.

Voor de andere gemeenten zijn de cijfers even welsprekend:

	Aantal visschers	geboren in de gemeente of in eene naburige gemeente
Adinkerke	381	362
Blankenberghe	242	236
Coxyde	130	124
Heyst	249	246
Nieuwpoort	34	33
Oostduinkerke	218	207
Oostende	1070	914

(1) Zie verder: *Bevolkingscijfer en Stambelang.*

5. Beroepsafstamming der visschers.

De optelling heeft voor al de visschers het beroep van vader en grootvader opgenomen en aldus is het mogelijk de beroepsgeschiedenis van drie geslachten vast te stellen, en zelfs in vele gevallen van vier of vijf geslachten, in de talrijke gezinnen waar vader, zoon en kleinzoon werden opgeteld.

Welnu, wat vooral treft, is het groot aantal visschers waarvan de grootvader reeds den zelfden stiel uitoefende.

Op de 2.336 visschers, vindt men er aldus 1.594 of 68.24 t. h. waarvan de grootvader visscher was, en daaronder zijn er 1.524, of schier allen, waarvan de vader het beroep van den grootvader heeft voortgezet.

In 736 gevallen, oefende de grootvader een ander beroep uit dan de visscherij, maar voor de helft ongeveer, voor 337, was de vader visscher.

Onderzoekt men de cijfers voor elke gemeente, dan bekomt men zeer uiteenlopende cijfers, zooals onderstaande tabel aantoont:

GEMEENTEN	Aantal visschers	Aantal visschers waarvan				Gezamenlijk getal der visschers	
		de grootvader en de vader visschers waren		de grootvader een ander beroep uitoefende en de vader visscher was		waarvan ten minste de vader visscher was	
		Abs. getal	t. h.	Abs. getal	t. h.	Abs. getal	t. h.
Adinkerke	381	241	63,26	81	21,26	322	84,52
Blankenberghe . .	242	227	93,81	3	1,24	230	95,05
Coxyde	130	64	49,23	47	36,15	111	85,38
Heyst	249	174	69,88	44	17,67	218	87,55
Nieuwpoort . . .	34	23	67,64	5	14,71	28	82,35
Oostduinkerke . .	218	55	25,23	63	28,90	118	54,13
Oostende	1070	737	68,88	111	10,37	848	79,25
Andere gemeenten	12	3	25,00	3	25,00	6	50,00
Totaal . .	36	1524	65,24	357	15,28	1881	80,52

Hieruit blijkt, dat te Blankenberghe de visschers een echte kaste uitmaken: schier al de visschers aldaar zijn kinderen en kleinkinderen van visschers. In de belangrijke centra van De Panne, Heyst en Oostende verkeerden de twee-derden der vischers in dat geval. De verhouding is aanzienlijk kleiner te Coxyde en te Oostduinkerke, waar vele visschers afstammen van landbouwers.

Zoo, om een enkel voorbeeld aan te halen, toonde ons een onderzoek in de optelbladen van Heyst, gansch toeval-
lig gekozen, dat op de 249 visschers (bazen, matrozen, jongens) aldaar ingeschreven, dezelfde familienamen terug-
komen: men vindt er 35 Van Torre's, 24 Van Dieren-
donck's, 20 Saevels', 19 Vlietinck's, 11 Dewaele's, 10
Gezelle's, 9 De Groote's en evenveel Desmidt's, enz.

Dat visschersdochteren met visschers trouwen is een welbekend feit.

6. Ouderdom der visschers.

Rangschikt men de 2.336 visschers volgens den ouderdom, dan bekomt men volgende reeks:

		Aantal visschers.	
Beneden de 12 jaar . .		15,	of 0.64 t. h.
Van 12 jaar tot 14 jaar		86,	3.68 »
14	16	165,	7.06 »
16	21	338,	14.47 »
21	30	592,	25.35 »
30	35	301,	12.89 »
35	40	235,	10.06 »
40	45	203,	8.69 »
45	50	178,	7.62 »
50	55	99,	4.24 »
55	60	67,	2.86 »
60	65	37,	1.59 »
65	70	16,	0.68 »
70 jaar of meer		4,	0.17 »

Daaruit blijkt dat een vierde der visschers (25.86 t. h.) minder dan 21 jaar oud zijn; een vierde (25.34 t. h.) hebben den ouderdom van 21 tot 30 jaar bereikt; een weinig minder dan een vierde (22.94 t. h.) is 30 tot 40 jaar oud; het laatste vierde (25.86 t. h.) is 40 jaar of ouder.

Het cijfer der visschers (jongens) beneden de 16 jaar is opmerkelijk en wordt zelden in andere nijverheidsgroepen waargenomen: 11.35 t. h. meer dan een tiende van al de visschers!

Het nagaan der hooger opgegeven verhoudingen toont ook aan dat de percentages zeer gering zijn wat betreft de oude visschers.

De visschers die een ouderdom van

50 of meer bereikten, maken	9.54 t. h. van het geheel uit.
55	» 5.30 » »
60	» 2.44 » »

Daar de ontleding der Nijverheids- en Beroepsopstelling

van 31 October 1896 een bijzondere studie wijdde aan de oude werklieden, zal het zeker niet van belang ontbloeit zijn het aantal oude werklieden in mijnen, fabrieken en werkhuizen bedrijvig, met dat der oude visschers te vergelijken. (1)

In het geheel werden in 1896 de volgende percenten in de nijverheid gevonden :

Mannen van 50 jaar of meer : 14.56 t. h.

»	»	55	»	»	8.27	»
»	»	60	»	»	4.18	»

De proporties zijn dus aanzienlijk kleiner voor de visschers; in een woord, de kansen van overleving zijn in de visscherij geringer dan in de nijverheid, wat niemand zal verwonderen, als men al de gevaren, de ontberingen in acht neemt verbonden aan het visschersbedrijf, uitgeoefend op lichte, soms zelfs niet overdekte schuitjes.

7. Loopbaan der visschers.

Vooraleer over te gaan tot het vaststellen der jaren door de visschers in het bedrijf doorgebracht, is het goed te doen opmerken dat vele visschers, nog in hun volle kracht, hun gevaarlijken stiel verlaten om iets anders aan te vangen: winkelier, kruier, landbouwer, enz. Het weelderig badseizoen in schier al de visschershavens levert daartoe gelegenheid genoeg op en vele visschers maken daarvan gebruik.

De volgende cijfers kunnen dus niet volkomen dienen tot het vaststellen der beroepsinvaliditeit of -sterfte onder de visschers.

Met dit voorbehoud, ziehier de verdeeling der visschers volgens de jaren in het beroep doorgebracht :

(1) Recensement général des Industries et des Métiers (31 octobre 1896). Volume XVIII. Exposé général des méthodes et des résultats. Bladz. 404

410	oefenen het beroep uit sedert min dan 5 jaar of 17.55 t.h.			
336	»	5 jaar tot 10	14.39	»
326	»	10 15	13.96	»
313	»	15 20	13.40	»
289	»	20 25	12.37	»
190	»	25 30	8.13	»
196	»	30 35	8.39	»
119	»	35 40	5.09	»
157	»	40 jaar en meer	6.72	»

Er zijn dus wel degelijk visschers, die lange jaren op zee varen, maar hun getal is bitter klein....

8. Huwelijkscijfer der visschers.

Op de 2.336 visschers, vindt men :

932	ongehuwden, of 39.90 t. h.
1346	gehuwden » 57.61 »
58	weduwnaars » 2.46 »

Doch als men de visschers van min dan 21 jaar terzijde laat, waarvan er slechts 4 gehuwd zijn, dan bekomt men de volgende verhouding :

Visschers van 21 jaar en meer (totaal 1.732) :

332	ongehuwden, of 19.16 t. h.
1342	gehuwden » 77.48 »
58	weduwnaars » 3.36 »

Eene tabel van de Nijverheidsoptelling van 1896 (1), laat ons toe een vergelijking te maken met de nijverheidswerklieden.

Uit onze berekening blijkt het volgende :

Nijverheidswerklieden (442.211).

Ongehuwden	26.91 t. h.
Gehuwden	68.45 »
Weduwnaars of gescheiden.	4.64 »

(1) Op. cit. vol. XVIII. Bladz. 278 (Répartition des ouvriers d'après l'état civil).

De vergelijking der twee reeksen percenten toont duidelijk aan, dat het huwelijkscijfer hooger is onder de visschersbevolking dan in de overige nijverheidsbevolking van het land.

En niet enkel in de kleine dorpen ondervindt men zulks, maar overal waar visschers gevestigd zijn :

GEMEENTEN	Aantal visschers van 21 jaar of meer	Aantal gehuwden of weduwnaars	Verhouding t. h.
Adinkerke	257	200	77,82
Blankenberghe . .	192	155	80,74
Coxyde	94	74	78,72
Heyst	175	120	68,58
Nieuwpoort . . .	27	25	92,60
Oostduinkerke . .	181	151	83,43
Oostende	795	668	84,03
Andere gemeenten	11	9	81,82

Men ziet het, overal zijn de percenten hooger dan in de nijverheid, en dit is des te merkwaardiger in steden zooals Blankenberghe en Oostende, waar de visschersgezinnen slechts een betrekkelijk klein gedeelte der gezamenlijke bevolking uitmaken, zooals wij hooger hebben vastgesteld.

9. Geboortecijfer.

In landen waar het huwelijkscijfer hoog is, moet men daaruit nog niet besluiten dat er talrijke kinderen geboren worden (Frankrijk).

Maar bij de visschers staan huwelijks- en geboortecijfer even hoog.

Op de 1578 gezinnen die hier in aanmerking komen, zijn er 146 gezinnen of 9.25 t.h. die geen kinderen hebben, of beter gezegd, die er nog geen hebben, want een klein onderzoek heeft ons bewezen dat dit cijfer meestal jonge gezinnen bevat.

370 gezinnen, of 23.45 t. h. hebben 1 of 2 kinderen.

379	»	24.02	»	»	3	4	»
-----	---	-------	---	---	---	---	---

300	»	19.01	»	»	5	6	»
-----	---	-------	---	---	---	---	---

383	»	24.27	»	»	meer dan 6 kinderen.		
-----	---	-------	---	---	----------------------	--	--

Doch deze cijfers geven niet enkel de nog levende kinderen op, maar al de kinderen die geboren werden. Deze cijfers leveren dus de juiste maatstaf der nataliteit in de visschersgezinnen.

De aangehaalde cijfers bewijzen dat het geboortecijfer zeer hoog is, de huwelijken doorgaans zeer vruchtbaar, zonder dat men echter daarvan de beteekenis kan doen uitkomen door eene vergelijking met andere cijfers betrekking hebbende op andere gedeelten van het land.

Zoo geven de tienjaarlijksche bevolkingsoptellingen slechts de gezinnen op zooals zij bestaan op het oogenblik der optelling, zonder dat gestorven, getrouwde of elders wonende kinderen in aanmerking komen; anderzijds, geeft de jaarlijksche statistiek der geboorten enkel de geboorten van het verloopende jaar op en de verhouding der geboorten tot het aantal inwoners (zooveel per duizend inwoners).

De Nijverheidsoptelling van 1896 laat ons hier ook in den steek, daar deze optelling ook slechts rekening gehouden heeft met de kinderen die bij hunne ouders inwoonden op het oogenblik der optelling.

Die vruchtbaarheid der visschersgezinnen is overigens niet even sterk in al de gemeenten, zooals de volgende cijfers aantonen:

GEMEENTEN	Aantal gezinnen	Gezinnen zonder kinderen	Gezinnen hebbende of hebbende gehad			
			1 of 2 kinderen	3 of 4 kinderen	5 of 6 kinderen	meer dan 6 kinderen
		p.c.	p.c.	p.c.	p.c.	p.c.
Adinkerke	234	17 7.26	46 19.66	50 21.37	45 19.23	76 32.48
Blankenberghe . .	173	25 14.45	54 31.21	31 17.92	33 19.08	30 17.34
Coxyde	87	9 10.35	10 11.49	15 17.24	18 20.69	35 40.23
Heyst	142	13 9.16	22 15.49	22 15.49	23 16.20	62 43.66
Nieuwpoort . . .	26	4 15.38	8 30.77	8 30.77	2 7.70	4 15.38
Oostduinkerke . .	158	12 7.67	40 25.32	43 27.21	24 15.19	39 24.68
Oostende	748	65 8.69	187 25.00	209 27.94	153 20.46	134 17.91
Andere gemeenten	10	1 10.00	3 30.00	1 10.00	2. 20.00	3 30.00

Het hoogste cijfer wordt dus door Coxyde en Heyst bereikt, waar 60 t. h. der gezinnen 5 kinderen of meer hebben gehad, en door Adinkerke, waar 52 t. h. der gezinnen in hetzelfde geval verkeerden.

De volgende tabel (zie bladzijden 348-349) biedt de gelegenheid aan het verschijnsel in al zijne bijzonderheden te bestudeeren.

Uit deze tabel blijkt namelijk dat :

			kinderen in leven
370 gezinnen met 1 of 2 kinderen hebben samen	486		
379 " 3 4		"	1058
300 " 5 6		"	1333
383 " meer dan 6		"	2717

Over deze kinderen geeft verder deze tabel tal van inlichtingen : aantal kinderen die bij de ouders inwonen, die het gezin verlaten hebben (ongehuwden en gehuwden), dit alles naar geslacht. Maar de ruimte ontbreekt ons hier om tot een grondige ontleding der talrijke gegevens over te gaan.

10. Kindersterfte in de visschersgezinnen.

Indien het geboortecijfer hoog is in de bestudeerde groep van gezinnen, dan kan men dadelijk ook in de groote tabel hierna vaststellen, dat de kindersterfte insgelijks een zeer hoog cijfer bedraagt: op 6.834 kinderen in deze gezinnen geboren, zijn er 1.226 of 17.94 t. h. overleden.

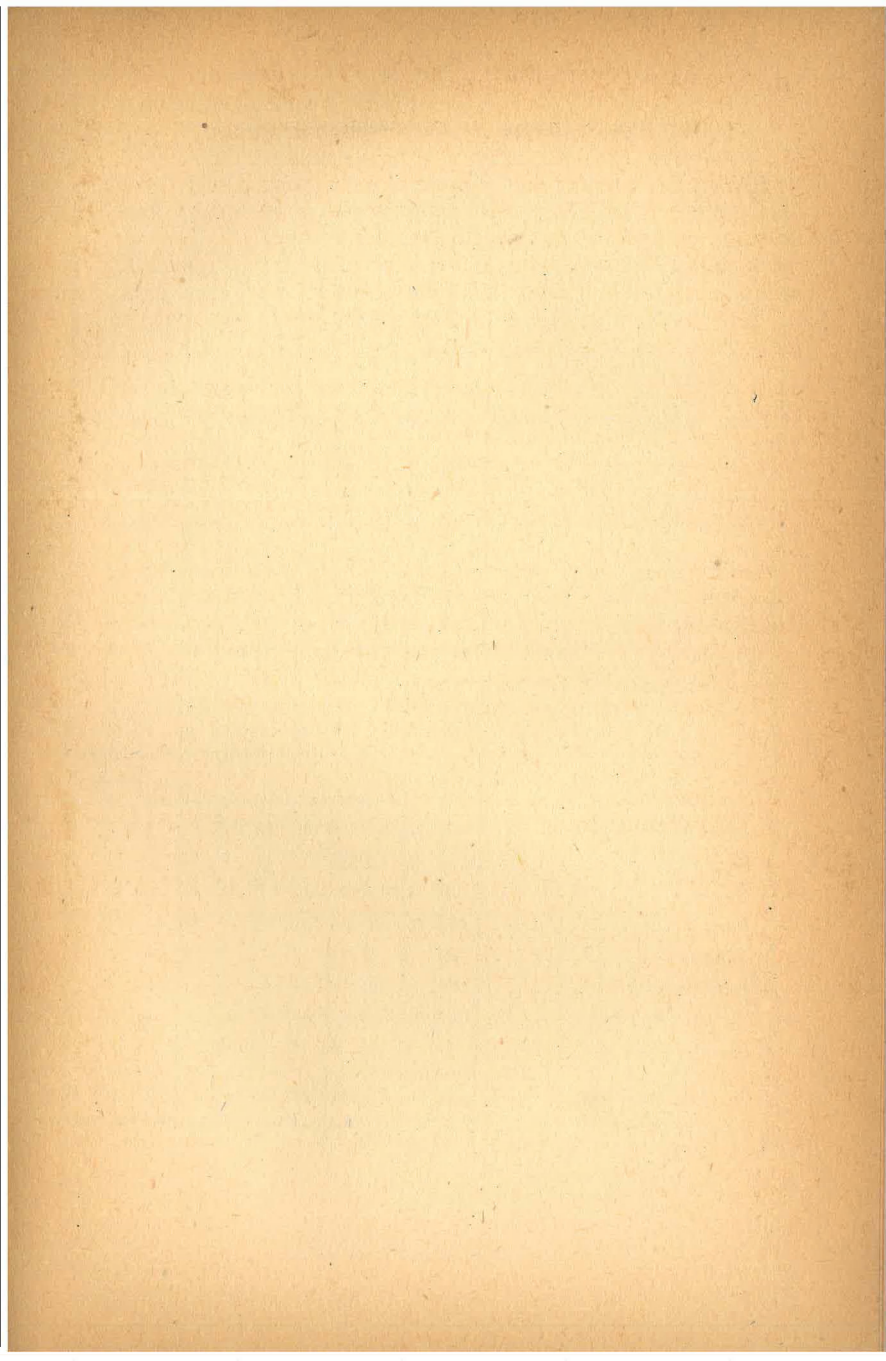
Deze verhouding is nagenoeg even groot, wat ook het geboortecijfer van het gezin zij:

Gezinnen met	Aantal geboorten	Aantal overleden kinderen. Absoluut getal	Getal t. h.
1 of 2 kinderen	578	92	15.92
2 4 »	1318	250	18.97
5 6 »	1630	293	17.98
meer dan 6 kinderen	3308	591	17.87

Onderzoekt men den toestand in de verschillende gemeenten, dan kan men vaststellen dat de kindersterfte haar maximum bereikt in de visschersgezinnen te Blankenberghe: 24.27 t. h., hetzij schier het vierde der kinderen betalen daar den tol aan den dood.

Ziehier overigens de cijfers voor elke gemeente:

Gemeenten	Aantal geboorten	Aantal overleden kinderen. Absoluut getal	t. h.
Adinkerke	1178	233	19.78
Blankenberghe	647	157	24.27
Coxyde	500	86	17.29
Heyst	783	127	16.22
Nieuwpoort	79	12	15.19
Oostduinkerke	659	89	13.50
Oostende	2937	510	17.36
Andere gemeenten	51	12	23.53

Geboortecijfer in de

GEMEENTEN	GEZINNEN HEBBENDE											
	EÉN OF TWEE											
	van het Mannelijk Geslacht											
	Gezinnen	Totaal der kinderen	Totaal der jongens	Overleden	wonende met de ouders		de ouders verlaten hebbende					
					Totaal	waarvan visschers	ongehuwd	gehuwd	waarvan visschers			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Adinkerke (De Panne)	234	17	46	69	41	8	32	5	1	—	—	
Blankenberghe	173	25	54	83	51	14	35	9	—	2	1	
Coxysde	87	9	10	17	7	1	6	—	—	—	—	
Heyst	142	13	22	37	19	6	13	2	—	—	—	
Nieuwpoort	26	4	8	12	7	1	5	1	—	4	—	
Oostduinkerke	158	12	40	66	45	11	26	6	1	7	5	
Oostende	748	65	187	289	155	20	122	38	7	6	7	
Andere gemeenten.	10	1	3	5	3	—	3	1	—	—	—	
Totaal.	1578	146	370	578	328	61	242	62	9	16	13	
VIJF OF ZES												
Adinkerke (De Panne)	234	17	45	245	141	24	109	36	2	6	6	
Blankenberghe	173	25	33	179	87	23	56	19	1	7	5	
Coxysde	87	9	18	100	52	7	33	10	—	12	12	
Heyst	142	13	23	124	63	11	49	14	—	3	3	
Nieuwpoort	26	4	2	11	6	—	6	2	—	—	—	
Oostduinkerke	158	12	24	132	76	13	60	4	3	—	1	
Oostende	748	65	153	829	389	60	306	66	6	17	11	
Andere gemeenten.	10	1	2	10	5	2	3	1	—	—	—	
Totaal.	1578	146	300	1630	819	140	622	152	12	45	38	

visschersgezinnen.

OF HEBBENDE GEHAD

KINDEREN					DRIE OF VIER KINDEREN														
Vrouwelijk Geslacht					Gezinnen	Totaal der kinderen	Mannelijk Geslacht						Vrouwelijk Geslacht						
Totaal der meisjes	Overleden	wonende met de ouders	de ouders verlaten hebbende				Totaal der jongens	Overleden	wonende met de ouders		de ouders verlaten hebbende		Totaal der meisjes	Overleden	wonende met de ouders	de ouders verlaten hebbende			
			ongehuwd	gehuwd					ongehuwd	gehuwd	waarvan visschers	gehuwd				waarvan visschers	ongehuwd	gehuwd	
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	
28	—	28	—	—	50	176	98	20	72	11	—	6	4	78	14	61	1	2	
32	5	27	—	—	31	100	59	16	38	10	1	4	4	41	9	30	1	1	
10	2	8	—	—	15	53	2	5	17	1	—	2	1	29	7	19	—	3	
18	2	14	—	2	22	78	42	5	37	3	—	—	—	36	6	27	2	1	
5	—	5	—	—	8	28	19	4	15	2	—	—	—	9	1	8	—	—	
21	3	17	1	—	43	151	82	17	52	8	2	11	6	69	5	47	6	11	
134	18	102	1	13	209	728	401	86	291	69	6	18	12	327	55	238	7	27	
2	1	1	—	—	1	4	2	—	2	—	—	—	—	2	—	2	—	—	
250	31	202	2	15	379	1318	727	153	521	104	9	41	27	591	97	432	17	45	

KINDEREN

MEER DAN ZES KINDEREN

104	20	75	—	9	76	688	362	86	242	108	8	26	24	336	61	207	15	43
92	19	57	2	14	30	285	167	43	100	41	2	22	16	118	28	74	4	12
48	7	32	1	8	35	330	162	28	117	36	6	11	12	168	29	119	4	16
61	10	42	—	9	62	544	274	41	200	98	1	32	32	270	46	164	10	50
5	2	3	—	—	4	28	12	3	9	—	—	—	—	16	1	14	—	1
56	8	47	—	1	39	310	164	16	136	26	6	6	7	146	16	116	9	5
440	87	318	7	28	134	1091	587	108	449	123	11	19	31	504	76	384	12	32
5	—	3	—	2	3	32	16	4	11	1	—	1	—	16	5	11	—	—
811	153	577	10	71	383	3308	1744	329	1264	433	34	117	104	1534	262	1089	54	159

Hier wordt dus, langs een gansch anderen weg dan gewoonlijk in dergelijke opzoekingen gevolgd wordt, bevestigd wat men reeds door de algemeene statistiek van de kindersterfte voor de zeekust had vastgesteld.

Voor de periode 1891-1900, beliep de sterfte in het eerste levensjaar (0 tot één jaar) in het arrondissement van Oostende 252 p. d., het hoogste cijfer van het Rijk, en tot 236-243 p. d. in het arrondissement Veurne. (1)

Volgens de laatste gegevens hieronder en medegedeeld door het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, is het euvel nog erger in de visschersgemeenten.

De kindersterfte (0 tot 1 jaar) in de visschersgemeenten. (2)

VISSCHERS- GEMEENTEN	Geboorten	Volstrekt getal der kinderen gestorven onder 1 jaar	Verhouding per duizend der kindersterfte op levende geboorten
Blankenberghe .	212	58	273
Heyst	161	40	248
Nieuwpoort . .	120	34	283
Coxyde	64	16	250
Oostduinkerke .	100	36	360
Adinkerke . . .	148	35	236
Oostende . . .	515	482	318
De provincie . .	27227	5669	208
Het Rijk	186271	28520	153

(1) Ligue internationale belge pour la protection de l'enfance du premier âge, sous le haut patronage de S. A. R. la Princesse Elisabeth de Belgique. — *Rapport* présenté au Comité directeur le 27 novembre 1904 par le Dr Eug. Lust, secrétaire général.

(2) Deze inlichtingen zijn ontleend aan: Enquête sur la Pêche maritime. Première partie. Étude économique de la Pêche maritime par Charles De Zuttere, Bruxelles, 1909. Bladz. 17 en volg. (Uitgave van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid, Arbeidsambt.)

De kindersterfte in het eerste levensjaar bedraagt dus in de bewuste gemeenten van 236 tot 360 p. d.

Het verslag van Dr Lust geeft geen zeer bepaalde reden van die vreeselijke sterfte op: Quant à la mortalité excessive des enfants nés viables et robustes, et qui se rencontre spécialement dans nos fertiles campagnes flamandes, on peut l'attribuer surtout à l'ignorance grande des notions, même les plus élémentaires, de l'hygiène de l'élevage des nourrissons ».

In eene onlangs verschenen studie over de kindersterfte in Vlaanderen, drukt Camille Jacquart zich volgender wijze uit:

« L'influence des conditions climatiques et d'altitude compliquée par le problème des eaux alimentaires, apparaît nettement dans le fait de la décroissance du taux de la mortalité infantile au fur et à mesure que l'on s'éloigne pour pénétrer dans l'intérieur du pays. Mais même dans la plaine maritime, nous avons remarqué que l'importance du facteur physique n'est pas souveraine; son action nocive ne s'exerce que dans la mesure où les soins que les enfants reçoivent laissent à désirer. Dans l'arrondissement d'Ostende, les morts de nourrissons sont très peu fréquentes pendant les premiers mois de vie, moins nombreuses que dans beaucoup d'autres régions du pays flamand; leur nombre s'élève brusquement après le sixième mois et atteint des proportions effrayantes, qui placent l'arrondissement d'Ostende en haut de l'échelle de la fréquence de la mortalité de nourrissons et des enfants de 1 à 5 ans. A l'entérite, qui joue un grand rôle dans cette mortalité et qui dénote les déficiences graves du système d'alimentation, viennent se joindre les maladies des voies respiratoires qui enlèvent le tiers des nourrissons et qui sont imputables, sans doute, aux conditions climatiques spéciales du littoral. » (1)

Men kan dus, in korte trekken, deze overgroote verkwisting van het menschenmateriaal bij de visschersbevolking,

(1) Camille Jacquart. *La mortalité infantile dans les Flandres. Etude de démographie belge*, Bruxelles, Albert Dewit, 1907, bladz. 127.

dat, zooals wij zooeven zagen, niet specifiek aan deze bevolking eigen is, maar waaronder gansch Vlaanderen lijdt, aan verschillende oorzaken toeschrijven.

1° Het klimaat: koude, mist, wind, wederveranderingen, enz.

2° Het gebrek aan algemeene hygiëne, evenals aan gezondheidsmaatregelen voor de zuigelingen.

3° De armoede die in vele visschersgezinnen met talrijk kroost heerscht ten gevolge van de geringe loonen van den vader met een of twee jongens die als visscher varen.

4° Het fatalisme, eigen aan de visschersbevolking, dat men overigens ontmoet in alle menschengroepen, rechtstreeks aan de natuur onderworpen.

5° De aanhuwelijking in eigen kring, zooals het bij de visschers geschiedt, zal zeker niet weinig bijdragen tot het behoud van goede — maar ook van slechte — gebruiken; en van de laatste zijn niet zelden de jonge kinderen het slachtoffer.

Om deze plaag der kindersterfte, waardoor onze mortaliteitskaarten voor West-Vlaanderen in 't zwart geverfd worden, te doen ophouden, moeten allen die onze Vlaamsche bevolking liefhebben optreden: statistici en economen, geneesheeren en openbare besturen, moeten zich hier de hand geven en samenwerken.

1909.

* * *

De hiervoor gedrukte studie over de zeevisscherij werd in het begin van 1905 — dus met behulp der cijfers van 1903 en 1904 — geschreven. Ziehier een overzicht van den toestand der Belgische visscherijvloot sedert dien tijd:

JAAR	AANTAL vaartuigen	INHOUD in ton	BEMANNING
1904	418	8 816	2.021
1905	422	9.140	1.973
1906	401	8.088	1.914
1907	420	8.027	2.006
1908	449	8.401	2.152
1909	464	8.434	2.210
1910	474	8.665	2.212

Als men de opbrengst nagaat ondervindt men niet meer vooruitgang :

JAAR	Kabeljauwvisserij		Steurharingvisserij Kleine haringvisserij		Versehe visserij	
	Aantal uitrustingen	Opbrengst in kg.	Aantal uitrustingen	Opbrengst in fr.	Aantal uitrustingen	Opbrengst in fr.
1904	1	6.750	26	28.028	437	5.978.421
1905	1	4 050	8	6.704	441	6.164.938
1906	1	5.805	99	269.761	422	6.316.521
1907	2	2 145	103	243.080	434	6.069.672
1908	—	—	141	317.051	460	6.242.603
1909	—	—	128	137.382	475	6.203.810
1910	—	—	192	58 947	498	6.486.702

Er is erger, een steeds grooter deel dezer opbrengst wordt door vreemde visschers geleverd, die Oostende aandoen.

V. E. O.

In 1911 werd er te Oostende verkocht, visch door Belgische vaartuigen ter markt gebracht: voor 4.730.025 frank.

Door vreemde vaartuigen: voor 1.074.640 frank.

Dit aandeel wordt van jaar tot jaar grooter, zooals de onderstaande cijfers bewijzen:

In 1908:	483.316	frank	vreemde	visch
1909:	576.652	»	»	»
1910:	1.008.539	»	»	»
1911:	1.074.640	»	»	»

De Deensche stoomtrawlers hadden daarin het grootste aandeel: 582.513 frank.

Blijkens de door ons opgemaakte statistiek (Recensement, blz. 144) voor het jaar 1908, kwam er niet één vreemde stoomtrawler voor; het waren dus alleen vreemde zeilsloepen die hun vangst te Oostende kwamen verkopen. Het aantal dezer sloepen bedroeg 282 op een totaal van 2.743 sloepen waarvan de opbrengst ter vischmijn van Oostende verkocht werd, of 10.28 t. h.

Deze vreemde zeilsloepen behoorden tot de volgende nationaliteit:

Fransche	208, of	73.76 t. h.
Engelsche	73, »	25.89 »
Nederlandsche . .	1, »	0.35 »

Uit deze cijfers in verband met de vorige blijkt dus dat hier een kentering ontstaan is en geenszins ten goede onzer zeevisserij.

Dit zal ons verder de samenstelling van de visscherijvloot op 1 Januari 1912 bewijzen.

De haven van Oostende telde 26 stoomvischsloepen, 7 motorsloepen (waarvan ééne afgetakeld) en ééne (Pionier II) verkocht aan Brazilië, 75 groote en 64 kleine zeilsloepen en 154 open roei- en zeilbooten.

Te Blankenberghe waren er in de vaart 61 kleine zeilsloepen en drie kleine booten.

Te Heyst, een groote zeilsloep en 66 kleine sloepen.

Te Zeebrugge, 5 kleine sloepen met hulpmotor.

Te Oostduinkerke, 16 kleine zeilsloepen.

Te Nieuwpoort, 2 groote zeilsloepen (de twee grootste onzer visscherijvloot en die zich toeleggen op de groote haringvangst), verder 35 kleine sloepen en 5 open bootjes.

Te Coxyde, 9 kleine sloepen en een open boot, en in De Panne, 2 groote zeilsloepen en 97 kleine.

Onze geheele visschersvloot bedraagt aldus 642 vaartuigen.

Deze cijfers roepen meer dan één bedenking te binnen. Men stelt ten eerste met leedwezen vast dat het getal der groote zeilsloepen, bestemd voor de hoogzeevisscherij, steeds afneemt. Te Oostende werd het volgend aantal groote sloepen uitgerust:

Op 31 December 1909:	92
»	1910: 88
»	1911: 75

Als niets deze verdwijning komt tegenhouden, zal binnen weinige jaren onze zeilvloot — eens zoo beroemd — volkomen verdwenen zijn. In andere landen kan men weliswaar ook een gelijkaardige teruggang vaststellen, maar men vergete niet dat overal die vermindering meer dan vergoed werd door het toenemen van stoomsloepen en motorsloepen. Het staat gansch anders te Oostende: het getal der stoomtrawlers blijft onveranderd: 26 sedert drie jaar. Het getal der vreemde stoomvischsloepen, die de haven bezoeken, neemt integendeel toe.

Het aantal sloepen voorzien van een hulpmotor neemt ook af. Deze motor, van 20 tot 60 paardekracht, dient hoofdzakelijk om de netten op te halen. De eerste boot voorzien van een hulpmotor kwam te Oostende in Juni 1900 aan.

Alhoewel de voordeelen van zulk een motor zeer groot zijn en deze in weinige jaren met honderden op de Deensche en Hollandsche zeilsloepen gesteld werd, waren de uitslagen te Oostende niet gunstig. Dit is enkel te wijten aan gebrek aan vakkennis bij onze visschers: onbekendheid in het hanteeren der machines, zorgeloosheid bij het onderhouden, wellicht ook vijandschap tegen nieuwigheid,

stelden telkens na weinige reizen de motor buiten dienst, zoodat hij van de sloepen weggenomen werd.

De feiten bewijzen ten volle dit gezegde: door toedoen van Koning Albert, liet het « Werk der Ibis » drie sloepen met motor bouwen en de uitslag was zeer bevredigend. Een reederij van Oostende heeft thans te Oostende een sloep op stapel, die met een motor van 40 P. K. voorzien wordt: een visscher der bemanning zal door een besten-digen werktuigkundige vervangen worden. De uitslag van dit initiatief schijnt niet twijfelachtig. Maar het had, dunkt ons, zijn belang hier nog eens aan te stippen dat hier ook gebrek aan vakkennis den bloei eener Vlaamsche nijverheid in den weg stond.

* * *

Wij stippen verder aan dat de haven van Nieuwpoort de twee grootste zeilsloepen van onze visschersvloot bezit. Zij behoorren tot de moedige firma Carbonez, Billiau & Cie, te Nieuwpoort, die er sedert eenige jaren naar streeft de groote haringvangst, eens zoo bloeiend aan onze kust, weêr te doen herleven.

Op 10 Juni 1907, vertrok voor de eerste maal de logger « Saint-Antoine-de-Padoue ». Sedertdien heeft deze voor-uitstrevende firma haar pionierswerk met goeden uitslag voortgezet en een tweede logger uitgereed. Een motorboot van het werk der « Ibis » legt zich thans op de haring-vangst toe, zoodat voor de laatste jaren de uitslag als volgt was:

Jaar	Uitrustingen	Ophrengst in kg.
1907	1	325.500
1908	1	241.000
1909	3	798.000
1910	3	636.800

* * *

Terwijl aldus onze zeevisscherij eerder af- dan toeneemt, gaat dit bedrijf maar steeds vooruit bij al onze burenen der Noordzee.

In 1910, legden zich in Nederland toe op de zoutharing-visscherij 720 vaartuigen, waaronder 38 stoomschepen, 1 stoomlogger, 3 hulpstoomers, 5 petroleummotor-sloepen, 500 loggers, kotters of sloepen, 6 loggerbommen en 167 bomschepen. In 1886, bedroeg deze vloot slechts 462 vaartuigen; in 1900 bedroeg de opbrengst 7.339.275 gulden; in 1910, 11.654.951 gulden. In 1900, beliep de uitvoer aan haring over de 316.308 ton; in 1910, 619.493 ton. In 1900, bedroeg de uitvoer van haring naar Duitschland 283.200 ton, naar België 24.813 ton; in 1910, respectief 461.973 en 52.447 ton. De uitvoer van Hollandschen haring naar deze landen is dus in tien jaar meer dan verdubbeld.

De andere visscherijbedrijven van Nederland, alsook de zeevisscherijen van Groot-Brittanje, van Noorwegen, van Denemarken, die zich alle in toenemenden bloei bevinden, gaan wij voorbij om deze studie niet te rekken. Wij wenschen nog enkel met één woord te wijzen op den vooruitgang van de Duitsche haringvisscherij: deze wordt thans uitgeoefend door talrijke naamlooze vennootschappen gevestigd te Emden, Vegesack, Elsfleth, Gluckstadt, Leer, Nordenham en Bremerhaven.

Ziehier in enkele trekken den vooruitgang dezer visscherij sedert tien jaar:

JAAR	GEVISCHT MET					Opbrengst in duizend marken
	loggers	stoom- booten	stoom- loggers	motor- loggers	gezamenlijk aantal vaartuigen	
1900	110	8	—	—	118	3.420
1901	114	9	—	—	123	3.792
1902	118	10	1	1	130	5.096
1903	132	8	4	1	145	4.614
1904	138	10	8	1	157	4.822
1905	161	16	8	1	186	6.570
1906	182	16	16	—	214	8.393
1907	185	17	28	—	230	7.068
1908	183	18	53	—	254	7.007
1909	190	18	62	—	270	10.118
1910	186	15	68	2	271	11.500

Ziehier nog enkele inlichtingen over de oudste en grootste te Emden bestaande haringvisserij-maatschappij, de « Emders Herings-Fischerei-Aktien-Gesellschaft ».

Deze maatschappij begon in 1872 hare zaken op zeer bescheiden voet; ziehier den uitslag van enkele jaren :

JAAR	VAARTUIGEN		BESOMMING der opbrengst in marken
	Loggers	Stoombooten	
1872	6	—	147.777
1875	11	—	145.155
1880	1	—	250.483
1885	14	—	347.597
1890	17	—	350.035
1895	24	—	731.624
1900	30	—	761.560
1904 (1)	34	1	947.576
1908	34	1	1.109.786
1909	30	5	2.187.760

In dit laatste jaar, kon een dividend van 10 t. h. worden uitgekeerd; aan loon werd aan de manschappen 560.706 marken uitgedeeld.

Dit voor een enkele maatschappij!

Cijfers zijn welsprekender dan lange beschouwingen.

* * *

Waaraan moet deze minderheid der Vlaamsche visscherij toegeschreven worden?

Aan gebrek aan kapitaal, gebrek aan vakkennis, gebrek aan toewijding van de openbare macht; deze drie slepen een vierde oorzaak na zich: daar het loon gering is, en het gevaar groot, wordt het aanwerven der visschers met den dag moeilijker.

Over het gebrek aan kapitaal zullen wij niet uitweiden: dit hangt samen met de nationaliseering van ons kapitaal waarover wij reeds hooger handelden. De zeevisscherij kan een zeer winstgevende geldbelegging zijn, als zij in han-

(1) Voor 1905 ontbreken de cijfers.

den is van menschen die hun vak kennen. Aan het hoofd van zekere Duitsche visscherij-vennootschappen staan oud-officiëren van de Staatsmarine en de koopvaardij; enkelen ontzien het niet op een logger het bevel te voeren. In België staat men er zoover af in de visscherij geld te willen beleggen, dat de bestaande firma's zelfs van de banken geen leeningen mits verband op hun schepen kunnen bekomen.

* * *

Het beroepsonderwijs streeft er naar, in alle vakken, het jonge geslacht, met wetenschappelijke en praktische kundigheden te wapenen, die toelaten zich aan de sleur te onttrekken en den arbeid te verbeteren om aldus het productie-vermogen te verheffen.

Dit is ook het doel der visscherij-scholen, die in de jongste tijden in al de visschershaven werden opgericht: twee te Oostende (een gemeentelijke en een vrije), een te Blankenberghe, te Nieuwpoort, te Coxyde en te Oostduinkerke. Maar het zijn allen lagere scholen, waar men slechts de eerste beginselen kan opdoen. Wil de visscher het diploma van kapitein ter kustvaart verwerven, dan moet hij naar de Zeevaartschool. In het « Onderzoek over den toestand der zeevisscherij » (1905), heb ik getracht betreffende het vakonderwijs gegevens te verzamelen: aan iederen visscher werd in de vragenlijst de vraag gesteld waar hij het beroep geleerd had: op 2.334 vissschers, hadden er slechts 340 de lessen eener school gevolgd, of 14.55 t. h. Doch daar de oudste scholen slechts sedert een goede twintig jaar bestaan, was het noodig met den ouderdom van den visscher rekening te houden.

Van de vissschers die het volgende aantal jaren op zee varen, zijn er:

15 jaar en meer:	6.18 t. h.	die een school bezochten;
van 10 tot 15 jaar:	21.71 t. h.	» »
5 tot 10 jaar:	19.70 t. h.	» »
min dan 5 jaar:	30.05 t. h.	» »

De verhouding der vissschers die eenige vakkennis op de school hebben opgedaan, is dus sedert 15 jaar gestegen:

maar nog slechts één derde der jongste visschers hebben de lessen eener visscherijschool gevolgd.

Een van de redenen daarvan is zeker het ontoereikend vakonderwijs dat aldaar gegeven wordt: onze scholen, om werkelijk nuttig te zijn, zouden op een hooger trap moeten staan.

Het « Werk van de Ibis » kan hier als voorbeeld dienen. Bij het inhuldigen van die instelling, op 9 Juli 1906, drukte Prins Albert zich aldus uit over het doel van dit prachtige werk, waarvan hij de oprichter was:

« Sedert lang vragen al dezen, die zich getroffen voelen door het lot der knappe kustbewoners, een weezenhuis.

» De Kamer van Koophandel te Oostende drukte reeds voor jaren zulken wensch uit. De zee, helaas! maakt vele slachtoffers. Nog slechts voor tien dagen is een storm de lijst komen vergrooten en heeft nogmaals eenige huisgezinnen van hunnen steun beroofd.

» Voor alle nijverheden is er eene wet die de herstelling der werkongevallen regelt. Welnu, niets in dezen zin bestaat voor de visscherijnijverheid, die van deze beschermingswetten geen voordeel trekt. 't Is waar dat de weezen der visschers altijd opgenomen worden door de andere huisgezinnen; dit is het gevolg der gevoelige verstandhouding die deze ruwe werklieden aaneensluit. Maar de aangenomen kinderen zijn een groote last voor die talrijke familiën die somtijds zelf in nood verkeereren. Men kan dus goed begrijpen dat het onderricht en de opvoeding veel moeten te lijden hebben. De weezen werden ook dikwijls naar den buiten uitbesteed, bij bloedverwanten of vrienden, waar zij den landbouw leeren en nooit naar het visschersbedrijf terugkeeren.

» De weezenschool voor visschers zal niet alleen de weezen der visschers van Oostende opnemen, maar wel al deze van de kust en ook van Antwerpen. En indien de middelen het toelaten, zullen wij natuurlijk de gastvrijheid van de « Ibis » uitbreiden tot het aannemen van de weezen der Belgische matrozen.

» Heden ten dage houdt het vraagstuk onzer koopvaardijvloot de openbare meening bezig. Het is niet nutteloos te dezer gelegenheid te herinneren, dat in al de landen der

wereld de visschersbevolking de beste zeemannen levert en dat bijgevolg de belangen der visscherij ter harte nemen, dit ook werken is ten voordeele onzer koophandelsmarine.

» Het werk zou ook onvolledig zijn indien, na ons met de kinderen bezig gehouden te hebben, men dan de jongelingen zou verwaarloozen.

» Het schoolschip voor de weezen der visschers is bestemd voor de kleine weezen en zal volledig worden door aangehechte sloepen die de kinderen zullen terugnemen wanneer zij de lessen van den kajuitjongen zullen gevolgd hebben. »

Dit gansche programma werd punt voor punt met voorbeeldige toewijding ten uitvoer gebracht.

Het « Werk » omvat drie groote afdeelingen.

De eigenlijke weezenschool bevindt zich op het liggend schip « Ibis I », een oude Engelsche kanoneerboot, 45 m. lang, die te Slijkens (bij Oostende) gemeerd ligt. De kinderen bewonen dit schip van den ouderdom van 6 jaar af. Onder leiding van uitstekende meesters worden zij aldaar voor hun zeebedrijf opgeleid totdat zij 12 jaar bereiken en hun loopbaan als kajuitjongen op de varende sloepen van het « Werk » aanvangen.

Aan het stationschip zijn gevoegd : een zwemdok en een stoomboot van 20 ton om wandelingen te doen.

De tweede afdeeling bestaat uit een magazijn-werkhuis aan wal, waar het vervaardigen en herstellen van netten en andere visscherij-benoodigdheden, onder leiding van een gewezen kapitein van eene stoomsloep, onderwezen wordt. Daaraan zijn ook gehecht de bibliotheek, de kookschool en de bureelen van de reederij.

De boeties volgen ook twee namiddagen 's weeks de lessen der beroepsschool van Oostende, waar zij het bewerken van hout en ijzer leeren.

De derde afdeeling omvat de visschersvloot van het Werk : De « IbisIII », dundee met motor van 30 P. K., in Schotland gebouwd. De inrichting is bestemd voor twaalf jongens, benevens de bemanning en oefent alle soort van visscherij uit. Aan boord bevindt zich een laboratorium ten dienste van wetenschappelijk onderzoek. Deze boot vischt gewoonlijk in de Noordzee en het Kanaal.

De « Ibis IV » is een kotter van Deensch model met motor van 16 P. K. en legt zich toe op de zoogezegde visscherij van De Panne, met visschers uit deze streek.

De « Ibis V » en « Ibis VI » zijn stoomtrawlers en visschen tusschen IJsland, Portugal en de westkust van Ierland. De « Ibis VI », op de werven van Cockerill te Hoboken gebouwd, is de schoonste stoomvisschloep van onze vloot.

Eindelijk de « Ibis VII », ook « Pionier II » geheeten, legde zich toe op de haringvisscherij op de hoogte der Feroë- en Shetland-eilanden. Sedert het begin van dit jaar (1912), werd dit schip aan de Braziliaansche regeering verkocht. Want het werk der Ibis wordt even geprezen in den vreemde als te onzent. En hoe kan het anders? Alles wordt er op toegelegd om de beroepskennis van matrozen en jongens te bevorderen. De leiders zijn geleerde en ervaren mannen, gekozen onder de beste vaklieden der kust. Het Werk der Ibis beperkt zijn arbeidsveld niet bij het kweeken van geleerde en bekwame visschers; de leiders houden zich bezig met alles wat de uitbreiding der scheepvaart en vooral der visscherij betreft. Zoo doen de booten der Ibis de groote visschershavens van de Noordzee en het Kanaal aan: Aberdeen, IJmuiden, Grimsby, Lowestoft, Soutwold, Plymouth. De bemanning benuttigt deze bezoeken om de visscherij-inrichtingen dier havens te bezichtigen en te bestudeeren.

Wie eens de flinke kleine boetjes (een vijftigtal, waaronder een twaalfstal uit Antwerpen) in hun geel katoenen pak met wit en blauw gestreepte baaitje op het dek van « Ibis I » heeft gezien, vergeet dit schouwspel niet gauw!

En wat natuurlijk zou zijn bij alle andere volkeren, maar bij ons, helaas! wel treft omdat het zoo dikwijls anders is: gansch het werk draagt een zuiver Vlaamsch karakter. Zooals kapitein Bultinck, de ijverige secretaris en leider van het werk, het pleegt te herhalen, onze visschers moeten door en door Vlaamsch blijven, want het gebruiken van een vreemde taal kan slechts één gevolg hebben, dat is het indringen van vreemden. Bevestigt de gansche ergerlijke geschiedenis van het schoolschip dit gezegde niet? Indien wij, langer dan de gemeten ruimte

dezer studie het toeliet bij het Werk der Ibis stilhielden, dan is het omdat dit werk het bewijs levert van wat er kan verricht worden op gebied van zeevisscherij en scheepvaart, als deze factoren aanwezig zijn: oprechte belangstelling, zin voor werkelijkheid, wetenschap en vakkennis. Dit staft ook glansrijk het gezegde: dat door verwaarlozing, sleur, soms onwil onze zeebedrijven kwijnden of achteruitgingen.

* * *

In onzen tijd is het niet voldoende een degelijke visschersvloot met flinke matrozen te bezitten, degelijke inrichtingen aan wal zijn er niet minder noodig: in een visschershaven moet alles zoo ingericht zijn, dat de visch zonder eenig tijdverlies verkocht en naar het binnenland verzonden wordt. Wie eens de havens van IJmuiden, Geestemünde, Grimsby bezocht, weet dat onze havens op dit gebied alles te wenschen overlaten. In zijn groote redevoering over het zeebedrijf in den Senaat, in 1908 uitgesproken, kon Prins Albert verklaren: « In België bestaat er geen enkele visschershaven die ernstig is ingericht. Ik betreur het dat men in de belangrijke havenwerken van Oostende de zeevisscherij-instellingen volkomen heeft verwaarloosd ».

De inrichting van een visschershaven is immers gansch verschillend van die eener gewone handelshaven, de eerste moet toegankelijk zijn bij alle tijden, ook bij laag water. Hare aanlegkaaien moeten uitgestrekt en overdekt zijn en voorzien van al de mechanische toestellen om gemakkelijke behandeling en snel vervoer van de visch te bevorderen. De bevoorrading in kolen, zout, ijs en zoet water moet er practisch en zonder nuttelooze kosten kunnen geschieden. Sneltreinen, met bijzondere ijswagens, moeten van de vischmijn, insgelijks practisch ingericht en aan de kaai gelegen, de verse visch tot op de meest verwijderde markten vervoeren.

De regeering heeft haar inzicht doen kennen te Oostende verbetering in den toestand te brengen, en verder te Zeebrugge, waar er ruimte genoeg is, een visschershaven in te richten, door het graven van een havenkom van 10 meter

breedte op 400 meter lengte, zich aansluitend bij een andere havenkom metende 800 meter lengte op 80 meter breedte. De diepte zou 6 m. 50 bedragen en de kommen zouden op alle uren van den dag voor de visschersbooten bereikbaar zijn. Verder voorzien de plannen, aanlandingskaaien en een verzendingsstatie.

Wordt dit grootsche plan uitgevoerd, dan zou België eindelijk in bezit komen van een uitstekende haven voor de haringvangst.

Na jaren lang talmen en tegenstribbelen, schijnt men er toe besloten te zijn de gewenschte schuilhaven aan De Panne te graven. Door het Koninklijk besluit van 31 Mei 1907 werd een studie-commissie ingesteld. De uitslag van hare werkzaamheden, tevens op technisch en handelsgebied gevoerd, was een lijvig verslag in 1909 verschenen, waarin de inrichting der voornaamste havens van de Noordzee grondig bestudeerd wordt. In 1911, kwam eindelijk het noodige krediet op de begrooting en op het einde van dit jaar werden de opmetingen gedaan en de maatregelen genomen om in het bezit der vereischte gronden te komen.

Vooralsnog wordt nog maar de geul van de haven gegraven; deze geul zal als schuilhaven voor onze visschers dienen.

Anderzijds wil men ook aan de haven van Nieuwpoort merkelijke verbeteringen toebrengen.

* * *

Op sociaal gebied echter blijft nog alles voor onze visschers te doen. Daar woekeren tal van misbruiken en aftroggelarijen, waaraan door een aangepaste wetgeving, zooals dit voor de nijverheidswerklieden sedert 1887 geschiedde, paal en perk dient gesteld. Geen arbeider, tenzij de matroos der koopvaardij, is zoo weinig beschermd.

Het loon is gering en wordt dan nog, vooral te Oostende, door kwade praktijken verminderd. Daardoor wordt de visscherij meer en meer voor andere bedrijven verlaten.

In het « Onderzoek over den toestand der zeevisscherij » heb ik getracht dit verschijnsel in cijfers vast te stellen

(Recensement, bladz. 119-125). Aan iederen visscher werd gevraagd hoeveel jaar hij het beroep uitoefent.

Op de 2.336 opgetelde visschers, waren er die zich op het visschersbedrijf toeleggen :

410	sedert min dan 5 jaar, of	17.55	t. h.
336	» 5 tot 10 »	14.39	»
326	» 10 » 15 »	13.96	»
313	» 15 » 20 »	13.40	»
289	» 20 » 25 »	12.37	»
190	» 25 » 30 »	8.13	»
196	» 30 » 35 »	8.39	»
119	» 35 » 40 »	5.09	»
157	» 40 en meer jaar	6.72	»

Er bleek verder dat schier de helft der visschersbazen, eigenaars van hun vaartuig, sedert 25 jaar varen; hetzelfde geldt voor meer dan de twee vijfden der bazen die voor rekening van een reeder varen; deze verhouding was slechts van één vijfde voor de matrozen. Een der groote oorzaken van dit laatste cijfer is stellig, behalve dat er matrozen ook visschersbazen worden, dat vele visschers het beroep verlaten als zij nog in staat zijn het lange jaren uit te oefenen.

Als men nu het gezamenlijk aantal visschers met dat der laatst aangekomenen vergelijkt, dan verkrijgt men de maat der aanwerving van het beroep.

Ziehier enkele cijfers dienaangaande :

	Aantal Visschers	Visschers sedert min dan 5 jaar in het bedrijf	t. h.
De Panne	381	69	18.11
Coxyde	105	22	20.95
Oostduinkerke	128	62	20.31
Oostende	1.070	186	17.38
Blankenberghe	242	32	13.22
Heyst	249	56	22.49

Daaruit blijkt dat de aanvulling van het beroep het zwakst is te Blankenberghe en te Oostende. Welnu, het is juist in deze laatste haven dat er het meeste kans voor uitbreiding der visscherij bestaat: de klachten over gebrek

aan manschappen te Oostende zijn dus volkomen gegrond en worden door de cijfers bevestigd.

Een der oorzaken is zeker het geringe loon: op de zeilsloepen bestaat het loon der visschers uit een aandeel van de opbrengst der vangst. De visscher is dus aan een groot risico blootgesteld. Het kan aldus gebeuren, en het gebeurt meer dan men denkt, dat na twaalf dagen vaart, een visser voor zijn aandeel 13 of 14 frank bekomt. Met dit karige loon moeten de vrouw en de doorgaans talrijke kinderen leven, en daarmee moeten bovendien de mond- en andere behoeften voor de volgende reis bekostigd worden. Dit laatste geeft daardoor aanleiding tot tal van misbruiken.

Het is dus begrijpelijk dat dit belachelijke loon, in verband met het harde bestaan op zee, de menschen het bedrijf doet verlaten.

Het Werk der Ibis betaalt aan de matrozen zijner zeilsloepen een vast maandelijksch loon; het ging nooit anders op de stoomsloepen, en dat tot ieders bevrediging.

Wil men niet volkomen afbreuk doen aan eeuwenoude gebruiken, dan zou men het loon uit twee bestanddeelen kunnen samenstellen: een vast gedeelte, een soort van minimumloon per maand, en een veranderlijk gedeelte naar de opbrengst der vangst. Deze wijze van arbeidsvergoeding zou desnoods wettelijk kunnen geregeld worden, zooals het gebeurde in de fabrieksnijverheid, voor de werkhuisreglementen, het arbeidskontrakt, het meten van den geleverden arbeid. Het truck-systeem, de verplichte winkelneering, dient insgelijks beteugeld.

De bijzondere arbeidswijze en vergoeding van den arbeid, gebruikelijk in de visscherij, is zeker een der oorzaken waarom de visschers van de gansche arbeidswetgeving uitgesloten werden. Men had dus moeten zorgen voor een bijzondere wetgeving, alleen toepasselijk op het visscherijbedrijf, zooals men het meermaals deed voor de mijnwerkers.

Men schijnt thans dien weg te willen betreden. Op 17 Januari 1912 heeft de Regeering een Ontwerp van wet tot instelling van eene voorzorgkas der zeevisscherij ingediend. Dit ontwerp heeft voor doel de bestaande kassen,

die allen in verval of zelfs verdwenen zijn, te vervangen. Deze kas heeft voor doel de visschers tegen de ongevallen in hun beroep te vrijwaren. De aansluiting is verplichtend voor de bazen en visschers die op de hoogzeevisscherij varen. De aansluiting is vrij voor de visschers die in de territoriale zee visschen, maar kan voor hen bij Koninklijk besluit verplichtend gemaakt worden. De kas wordt gevoed door stortingen van de aangesloten visschers, door een toelage van den Staat en, in voorkomend geval, toelagen van de belanghebbende provinciën en gemeenten.

Daarmede bekomen eindelijk de visschers dezelfde voordeelen als de nijverheidswerklieden door de ongevallenwet van 24 December 1903. Het is te hopen dat dit ontwerp spoedig door de Kamers gestemd en tot wet zal worden.

* * *

Vooruitgang is er dus in de laatste jaren vast te stellen, maar deze vooruitgang is niet in verhouding met de economische macht van ons land, met het belang der visscherij en vooral niet met wat in den vreemde gedaan wordt ter bevordering van deze nijverheid.

De zwakke zijden blijven het gebrek aan kapitaal, aan vakkennis, aan bestendige zorg van de openbare macht. Het eerste hangt grootendeels af van het persoonlijk initiatief, alhoewel de Staat, moest met den tijd dit initiatief uitblijven, hier zou kunnen optreden zooals hij het deed voor de scheepvaart en met geldelijke leeningen model-reederijen helpen in het leven roepen of steunen, bijvoorbeeld voor de haringvangst te Zeebrugge.

Gebrek aan vakkennis: wij toonden het reeds aan. Onze visscherijscholen leveren niet de gewenschte uitslagen op. De bekrachtiging ontbreekt: men zou aan de visschersbazen het bezit van een diploma van visschersbaas, dat nu niet bestaat, kunnen opleggen. Deze verplichting zou dadelijk een uitbreiding van het technisch onderwijs dezer scholen voor gevolg hebben. Gebrek aan vakkennis houdt technische verbeteringen tegen; een dezer verbeteringen is zeker de hulpmotor: onvolledig vakonderwijs en verachtterde bewerktuiging gaan steeds samen.

Duitschland wijst ons hier nogmaals den weg. De prachtige ontwikkeling van het beroepsonderwijs in dit land is welgekend, ook waar het geldt de kleine ambachten. De scholen van Stuttgart, Darmstadt, Nurenberg en zooveel andere steden, met hunne « Meisterkurse » voor schoenmakers, kappers, hoefsmeden, behangers, zijn beroemd. In België is men denzelfden weg opgegaan. Het « Ambt van Neringen en Ambachten » houdt zich bezig met alles wat den bloei der kleine ambachten kan bevorderen: leergangen, tentoonstellingen van klein gereedschap, leeningen om het aanschaffen van dit gereedschap door den kleinen burger mogelijk te maken.

Maar in dit loffelijk streven werd, natuurlijk, de visscherij vergeten, alhoewel de visscherij nog hoofdzakelijk bestaat uit kleine bazen. In 1905 waren er op 426 zeilsloepen, 386 of 90 t. h. door een enkelen persoon uitgebaat en 219 werden door den eigenaar zelf bevaard.

Welnu, wat deed de Duitsche regeering? Zij vereenigde de visschers te Kiel; al hunne onkosten werden vergoed en daar, gedurende dagen, werden hun de voordeelen van den hulpmotor, de verschillende stelsels, de hanteering door bevoegde technici getoond. Zoo handelde ook de Deensche regeering.

Een der groote redenen, zooniet de eenige waarom de visscherij — en ook de scheepvaart — bij alle gouvernementeele werkzaamheid als verstooteling behandeld wordt, is dat geen enkele dienst er zich uitsluitend mede bezighoudt. Alles wat de visscherij en de scheepvaart aangaat is over vier of vijf ministerieele departementen verdeeld en aan diensten toegevoegd die talrijke andere werkzaamheden hebben: het gevolg blijft niet uit: niemand voelt zich verantwoordelijk en er wordt niets verricht.

Op het Eerste Zeevaart-Congres, te Brussel op 5 Juni 1910 gehouden, had ik de eer deze twee vraagstukken te behandelen en de twee volgende voorstellen te doen aannemen:

1° Het Congres drukt den wensch uit dat de verschillende diensten, thans over vier departementen verspreid, die de zeebedrijven in hun bevoegdheid hebben, zouden vereenigd worden in een Scheepvaart- en Zeevisscherijambt
V. E. O.

(Office de la marine et de la pêche maritime), waarvan eene afdeeling zich zou bezighouden met de zeevisserij in technisch opzicht (zeevaardigheid en veiligheid der booten), in economisch opzicht (verzending en verkeerswegen) en in sociaal opzicht (verzekering, arbeidswetgeving). (1)

2° Het Congres drukt den wensch uit dat de Regeering met het ook op de verspreiding van de mechanische werktuiging en den hulpmotor op de zeilvischsloepen :

a) een of meer bijeenkomsten voor de visschers der kust zou beleggen, waar aan dezen op praktische wijze het nut en de voordeelen van een verbeterd gereedschap zouden aangetoond worden; deze bijeenkomsten zouden echte leergangen zijn, door deskundigen gegeven, waarvan al de kosten (reis- en verblijfkosten der visschers, tentoonstelling van verbeterde sloepen) door de Regeering zouden vergoed worden;

b) dat de Regeering het aanschaffen door de visschers van verbeterd gereedschap zou vergemakkelijken door het toestaan van crediet, zooals het thans geschiedt voor de ambachtslieden der andere bedrijven.

Deze twee wenschen werden aan de Regeering overgemaakt, tot hier toe echter zonder eenig gevolg.

1912.

BIBLIOGRAPHIE.

(Zie ook de literatuur over de *scheepvaart* in verband waarmee de visserij dikwijls behandeld wordt.

I. STATISTIEK. *Tableau général du Commerce de la Belgique avec les pays étrangers pendant l'année 1903.* Bruxelles, juin 1904. (Troisième partie, pêche maritime) en volg. jaren.

Enquête sur la pêche maritime en Belgique. (Uitgave van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid).

Introduction. *Recensement de la pêche maritime.* Bruxelles, Le-

(1) Bij Koninklijk Besluit van 11 November 1912 (Staatsblad van 11-12 November 1912) werd een Ministerie van Zeewezen ingericht, dat ook de zeevisserij in zijn bevoegdheid heeft.

bègue et Cie, 1909. (Bestuurd en bewerkt in het Arbeidsambt door Lodewijk de Raet).

Verslag over den staat der Nederlandsche Zeevisscherijen over 1901. 's Gravenhage, Gebroeders 1902 en volg. jaren.

Jaarverslag van de vereeniging ter bevordering van de Nederlandsche Visscherij over 1902. Rotterdam, C. Geleyns 1903.

Verslag van het eerste Nationaal Visscherscongres, gehouden te Utrecht, 9-10 November 1898. Leiden, Edw. Ydo 1899.

Sea Fisheries of the United Kingdom 1902. Copy of statistical tables and memorandum relating to the sea Fisheries of the United Kingdom in the year 1902. London Eyre and Spottiswood 1903 en volg. jaren.

Le Mouvement Maritime. Journal hebdomadaire. Bruxelles 1901 en volg. verschijnt sedert 1906 onder den titel: *Belgique maritime et coloniale.*

Bulletin de la ligue maritime belge, bulletin bimensuel. Anvers 1902 en volg.

De Nederlandsche Visscherijcourant. Uitgever: Vennootschap Laurens-Coster, Haarlem.

Mededeelingen over Visscherij. Maandblad uitgegeven door den wetenschappelijken adviseur in visscherijzaken. Helder, C. De Beer

Fiskerei-Beretning for aaret 1907 en volgende. Jaarlijksch verslag over de Deensche Zeevisscherij. Universitetsboghandler C. God, Kopenhagen.

Bulletin trimestriel de l'Enseignement professionnel et technique des pêches maritimes. Hôtel des sociétés savantes, Paris. Driemaandelijksch.

Mittheilungen des Deutschen Seefischerei-Vereins Dr Herwig, Berlin. Tijdschrift. 12 nrs per jaar.

Aarsberetning vedkommende Norges Fiskerier for 1909 en volgende. Jaarverslag, in verschillende afleveringen, van de Noordsche zeevisscherij.

Meer van technischen aard:

Conseil permanent international pour l'exploration de la mer. Uitgaven: 1° Bulletin trimestriel, 2° Bulletin statistique, 3° Rapports et procès-verbaux en 4° Publications de circonstance (thans 53 kleine en groote monografien). Ondanks de Fransche titel, schier uitsluitend in het Engelsch en in het Duitsch. Uitgever: Andr. Fred. Höst en zoon, Kopenhagen. (1902-1911.)

Travaux de Recherches relatives à la pêche maritime, Ostende.

(Onder leiding van Prof. Gilson). Fascicules I-V (1911). Gand, Buyck Frères.

II. **GESCHIEDENIS.** *Martial Cloquet.* Études sur le commerce, la marine et la pêche maritime. Bruxelles, Méline, 1842.

Rapport de la Commission chargée de faire une enquête sur la situation de la pêche maritime en Belgique. Documents parlementaires, Session 1865-66.

A. Beaujon. Overzicht der geschiedenis van de Nederlandsche Zeevisscherij. Leiden, E. J. Brill, 1885.

Ed. Vlietinck. Oud Oostende. Oostende, F. Vlietinck, 1888.

R. Blanchard. La Flandre. Etude de la plaine flamande. Paris, A. Colin, 1906.

III. **HEDENDAAGSCHE TOESTAND.** *R. de Ryckere.* Le régime légal de la pêche maritime dans la mer du Nord. Commentaire du Règlement, etc. Bruxelles, F. Larcier, 1901.

Dr A. Tacquin. L'abandon de notre pêche à la morue (Encyclopédie du Soir, 19 mars 1903).

M. Lindeman. Die Seefischereien (Peterman's Mitteilungen Ergänzungsheft n° 60 (1903 ?)).

A. Dittmer. Die Deutsche Hochsee-, See- und Küstenfischerei im 19^a Jahrhundert. Hannover und Leipzig, Habersche Buchhandlung 1902.

J. G. Alfalo. The sea fishing industry of England and Wales. A popular account of the fisheries and fishing ports of those countries. London Standford 1904.

Daniel Bellet. Les inscrits maritimes et la pêche à vapeur. (Revue politique parlementaire). Tome 49, 10 septembre 1904.

Dr A. Tacquin. L'industrie moderne de la pêche. (Revue Économique Internationale). 1904.

Dr Hellmut Sköllin. Aktive maritime Berufstätigkeiten der Mecklenburgischen Küstenbevölkerung (Thünen-Archiv, organ für exacte Wissenschaftsforschung, 1er Jahrgang Zweites Heft Jena, G. Fischer, 1905.

Louis de Raet. La pêche maritime en Belgique. Rapport présenté au Congrès International d'expansion économique de Mons. Bruxelles, Hayez, 1905.

E. Vliebergh. De visschers van de Panne (Dietsche Warande 1906).

Enquête sur la Pêche maritime en Belgique.

Première partie: *Etude économique de la pêche maritime* par Charles De Zuttere. Bruxelles, Lebègue et Cie, Soc. Belge de Librairie, 1909.

Fr. Bly. Onze zeilsloepen, uitgegeven door de K. Vlaamsche Academie. Gent, Siffer, 1902, 2e uitgave 1910.

H. Baels. De visschers en de werkongevallen. Brussel, H. Mommens, 1906.

Lod. de Raet. Demographische nota over de Vlaamsche visschersbevolking. (Handelingen van het XIIIe Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres). Brussel, 1909.

Ch. De Zuttere. La grande pêche maritime en Allemagne et en Belgique. (Revue Economique Internationale, mars 1909).

Ch. De Zuttere. Le crédit et l'assurance mutuelle dans la pêche maritime. Bruges, Houdmont Frères, 1911.

Pescator. Een paar bladzijden uit de geschiedenis onzer zeevischerij-nijverheid. (De Vlaamsche Gids, 1911).

Goldschmidt. Die Deutsche Seefischerei. Berlin, Heymann, 1911.